

Załącznik nr 1 do zarządzenia
Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB
nr 21/23 z dnia 15 marca 2023 r.

**PROGRAM OCHRONY
ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA RASY
BIAŁOGRZBIETEJ**

2023

**Program ochrony zasobów genetycznych
bydła rasy białogrzbietej**

1. Słownik pojęć

- a) Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych bydła białogrzbiatego (BG),
- b) Program hodowlany – Program hodowlany dla bydła rasy białogrzbietej,
- c) Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- d) Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie – podmiot prowadzący księgę hodowlaną dla bydła rasy białogrzbietej i realizujący program hodowlany dla tej rasy
- e) PFHBiPM – Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka – podmiot prowadzący ocenę wartości użytkowej,
- f) MCB Krasne – Małopolskie Centrum Biotechniki w Krasnem – podmiot prowadzący działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia.
- g) KBMB – Krajowy Bank Materiałów Biologicznych w Balicach
- h) Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia rasy

Z opracowań Pruskiego (1967), Pająka (1968), Nowickiego (1997) wynika, że w XIX wieku na ziemiach polskich hodowano wiele ras bydła: czarno-białą holenderską, simentalską, oldenburską, czerwoną świętokrzyską, a także bernery, pinzgauery, szwyce, shorthorny, srebrzyste holendry, czarne i czerwone nadburzańskie, wschodnie fryzy (czerwono-białe), vogthändery, białogrzbiety, nizinne żuławskie, czerwono-białe. Pogłowie bydła składało się więc z różnych miejscowych typów przekrzyżowanych zarówno pomiędzy sobą, jak i ze sprowadzonymi rasami zachodnioeuropejskimi.

Prof. W. Pruski (1967) twierdzi, że z nazwą „białogrzbiety” spotykamy się w opisie bydła dokonany przez Jana Ostromeckiego w 1903 r., gdzie podzielił on bydło krajowe na dwie grupy:

- bydło czerwone polskie,
- bydło wyprowadzające swe pochodzenie od tura (*Bos primigenius* Bojanus, 1827), nazywane: żuławskie, białogrzbiete, nadwiślańskie, powiślańskie, nadświdrzańskie, nadburzańskie. Bydło to posiadało charakterystyczne umaszczenie, tzn. było na ogół srokate, najczęściej biało-czarne, czerwono-srokate, a rzadziej sino (popielato)-srokate.

W podręczniku „Zarys chowu bydła” prof. J. Pająk (1968) stwierdził, że „na terenach nad Bugiem, Sanem i Narwią, a zwłaszcza nad dolną Wisłą, ukształtował się odrębny typ bydła i można go traktować jako grupę rasową, przyjmując dla całego tego pogłowia starą nazwę – bydło nadwiślańskie”.

Z nazwą tego bydła spotykamy się już w pracy Günthera z 1853 r. Również Klecki (1903) używa nazwy „powiślańskie” i „nadwiślańskie”. W sprawozdaniu z ankiety, podjętej w 1899 r.

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

przez Sekcję Rolną w celu zbadania stanu hodowli bydła w Królestwie Polskim, a opracowanym przez Stanisława Chaniewskiego, w opisie krajowego bydła Guberni Warszawskiej znajduje się wzmianka o bydle „powiślańskim”. W Encyklopedii Rolniczej wydanej w 1872 r. w Warszawie T. Chłapowski w artykule pt. „Bydło” pisze: „na Powiślu między granicą pruską a Warszawą spotyka się rasę bydła do żuławskiej trochę podobną, mleczną i pięknej postawy”. Z nazwą bydła nadwiślańskiego, względnie nadwiślańskich białogrzbietów można spotkać się w artykułach A. Nitkowskiego (1904) publikowanych w „Rolniku i Hodowcy” w latach 1901–1906.

Co do pochodzenia tego bydła nie ma jednoznaczności. Istnieją dwa poglądy. Jedni badacze uważają, że jest to bydło przebywające na terenach na wschód od Wisły od niepamiętnych czasów (podobnie jak bydło polskie czerwone), inni sądzą, że przed wiekami przywędrowało do Polski znad Bałtyku. Jedna i druga teza potwierdza jednak fakt, że jest to bydło od wieków bytujące na tych terenach, doskonale wykorzystujące paszę i wytrzymałe na trudne miejscowe warunki. Prawocheński (1926) przypuszcza, że białogrzbiety pochodzą od prymitywnego bydła zamieszkującego kiedyś północny wschód Europy, a w charakterystycznym umaszczeniu widzi on pośrednią fazę w procesie „bielenia umaszczenia”, co spotyka się również u innych ras.

Według Sprawozdania Izb Rolniczych, na przełomie 1935 i 1936 r. na terenie działania Lubelskiej Izby Rolniczej znajdowało się 6,1% krów rasy „białogrzbiety”. J. Pająk (1968) w podręczniku „Zarys chowu bydła” pisze, że „obecnie pewna ilość tego bydła występuje jeszcze w woj. białostockim oraz w pow. radomskim i ostrowskim woj. kieleckiego, a ponadto w północnej części woj. lubelskiego i północno-wschodniej części woj. warszawskiego”. U prof. E. Sasimowskiego w „Zarysie szczegółowej hodowli zwierząt” (1983) jest zapis, że „białogrzbiety w Polsce nie należały do ras popieranych i objętych rejonizacją, ale w środkowo- i północno-wschodniej części kraju są jeszcze spotykane w masowym pogłowie bydła”.

W podręcznikach profesorów W. Pruskiego (1967), J. Pajaka (1968) i E. Sasimowskiego (1983) w opisie budowy białogrzbietów zawarte są między innymi takie stwierdzenia: „Budowa bydła nadwiślańskiego jest swoista, odróżniająca je od bydła polskiego czerwonego i nizinnego czarno-białego. Znamionują je następujące cechy budowy: łeb ciężki, skrzyniasty, oczodoły o wysklepionym obramowaniu, szyja długa z wyraźnym podgardlem, tułów długi o dość głębokiej, ale wąskiej piersi, zad często pochyły lub dachowaty, ogon wysoko osadzony, kończyny krótkie, tylne często o postawie szablastej. Wymię ma zawieszenie brzuszne, co zapewnia dobry jego rozwój i niezależnia od szerokości miednicy oraz rozstawienia tylnych kończyn, umożliwia zatem osiągnięcie wysokiej mleczności bez większej zmiany budowy zwierzęcia”.

Białogrzbiety, jak sama nazwa wskazuje, charakteryzuje biały pas biegnący wzdłuż grzbietu, wąski na kłębie a rozszerzający się ku zadowi, obejmujący całą szerokość miednicy. Brzeg barwnego obrzeżenia jest nieregularnie poszarpany. Boki tego bydła są najczęściej umaszczone czarno lub czerwono, dlatego Moczarski (1907) nazwał je „boczastym”. Umaszczenie białogrzbietów dziedziczy się bardzo silnie.

Wykonane w latach 1953–1955 pomiary biometryczne bydła polskiego czerwonego w ośrodku mazowieckim przez W. Krotową i bydła nadwiślańskiego z doliny Biebrzy przez J. Pajaka wykazały zgodność wymiarów bydła nadwiślańskiego (białogrzbietów) z wymiarami bydła czerwonego polskiego. Autorzy tłumaczą to podobnymi warunkami bytowania bydła

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

krajowego. Pod względem cech użytkowości mlecznej i mięsnej białogrzbiety zajmowały na ogół pośrednie miejsce między bydłem czerwonym polskim a nizinnym czarno-białym. Prof. E. Sasimowski (1983) podaje, że „wśród rolników indywidualnych bydło to cieszyło się dobrą opinią jako wydajne i dobre do utrzymania”.

Prof. J. Pająk z SGGW w Warszawie (1968) twierdził, że w latach 1953–1955 w dorzeczu Biebrzy spotykało się jeszcze dość często bydło nadwiślańskie. W niektórych miejscowościach stanowiło ono nawet 20–30% całego pogłowa. Był on ostatnim, który interesował się bydłem białogrzbiety w Polsce w latach 60. XX wieku. W późniejszym okresie bydło to nie było wyróżniane jako odrębna rasa, w konsekwencji czego zostało uznane za wymarłe.

Obecnie bydło rasy białogrzbietej stanowi w strukturze rasowej populacji aktywnej zaledwie 0,10% (PFHBiPM 2022).

2.1. Historia realizacji programu ochrony

Z obserwacji dokonanych przez pracowników Katedry Hodowli Bydła Uniwersytetu Rolniczego w Lublinie oraz pracowników Okręgowej Stacji Hodowli Zwierząt w Białymstoku wynikało, że w 2000 r. na Polesiu oraz na terenie woj. podlaskiego występowały jeszcze pojedyncze sztuki bydła w typie białogrzbietów. Zidentyfikowano około 100 sztuk takiego bydła.

W 2002 r. prof. Zygmunt Litwińczuk opracował dla Ministerstwa Rolnictwa pierwszy program hodowlany dla bydła białogrzbiatego, w oparciu o który Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie uzyskał w 2003 r. zgodę Ministra (decyzja nr 210/2003) na prowadzenie ksiąg hodowlanych dla bydła tej rasy. W tym też roku (2003) został zatwierdzony do realizacji program ochrony zasobów genetycznych bydła białogrzbiatego. Rok później rozpoczęła się realizacja tego programu.

W początkowych założeniach realizacji programu w obrzebie zlokalizowanej w Rolniczym Zakładzie Doświadczalnym w Uhrusku (pow. Włodawa) miało powstać centrum hodowli bydła białogrzbiatego. W 2005 r. znajdowało się tam 15 krów, 14 jałówek i 6 buhajów. Docelowo w gospodarstwie tym planowano utrzymywać około 60 krów z przychowkiem. Zwiększanie liczebności stada miało być dokonywane poprzez odchów własny oraz wykup z terenu najbardziej wartościowych zwierząt (krów, jałówek, buhajów) o potwierdzonej badaniami odrębności genetycznej. Odchowywane w przyszłości w tym gospodarstwie jałowki miały być i były kierowane do wytypowanych gospodarstw deklarujących chęć uczestnictwa w programie (głównie z terenu woj. podlaskiego i Polesia).

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Rasa ta odznacza się właściwościami cechującymi populacje autochtoniczne, takimi jak: duża odporność i zdrowotność, długowieczność, bardzo dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu. Istotne znaczenie ma też doskonałe przystosowanie tego bydła do trudnych warunków środowiska, niewybredność w doborze pasz, zdolność do ograniczania wydajności umożliwiającą przetrwanie sezonowych niedoborów paszowych, jak też dość szybkie regenerowanie utraconej kondycji. Cechy te powodują, że bydło tej rasy jest dobrze przystosowane do trudnych warunków bytowania i produkcji (np. na Polesiu). W opinii prof. J. Pajaka (1968), krowy te odznaczały się korzystnym stosunkiem białka do tłuszczu w mleku.

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

W strukturze rolnej drobnych gospodarstw położonych na obszarach, gdzie naturalne warunki nie sprzyjają intensywnej produkcji rolnej, np. na obszarach chronionych (Poleski, Biebrzański, Narwiański Park Narodowy itp.) białogrzbiety są konkurencją wobec ras wysoko produkcyjnych. W tych bowiem warunkach rasy intensywne nie mogą wykazać swych dużych walorów użytkowych, a tym samym nie zapewniają lepszej opłacalności produkcji.

Wartościowe cechy białogrzbiotów są związane z założeniami genetycznymi ich protoplastów i stanowią między innymi o dużej wartości tego bydła dla zachowania bioróżnorodności gatunku. Konieczność restytucji, a następnie ochrony zasobów genetycznych tej rodzimej rasy wynika również z jej wartości dla narodowej kultury rolniczej. Stanowi ona cenny materiał dla rolnictwa ekologicznego, nie tylko w znaczeniu biologicznym, ale także krajobrazowym i etnograficznym.

Populacja białogrzbiotów zlokalizowana w rejonie nadbużańskim i na Podlasiu liczyła na przełomie XX i XXI w. około 100 sztuk, co dało możliwość rozpoczęcia prac nad restytucją tej rasy i uratowaniem jej od całkowitego wyginięcia.

W badaniach naukowych wykazano, iż mleko krów białogrzbietych cechuje się bardzo korzystnymi właściwościami prozdrowotnymi i technologicznymi. W badaniach Litwińczuka i in. (2016) wykazano, że mleko krów BG, odznacza się jedną z najwyższych w stosunku do innych ras bydła zawartością CLA -0,53% dla III laktacji. Stwierdzono także bardzo korzystną zawartość wielonienasyconych kwasów tłuszczowych (PUFA) oraz jednonienasyconych kwasów tłuszczowych (MUFA), przez co tłuszcz mleka krów białogrzbietych cechował się wyższym stosunkiem PUFA do MUFA wynoszącym średnio 0,046. W innych badaniach wykazano, iż mleko krów białogrzbietych, w porównaniu z rasami polską czerwoną (RP), polską czarno-białą (ZB), simentalską (SM) i polską holsztyńsko-fryzyjską (PHF) cechuje się wysokim udziałem składników antyoksydacyjnych oraz wyższą zawartością laktoferyny ($167 \text{ mg} \cdot \text{l}^{-1}$) i β -laktoglobuliny ($3,69 \text{ g} \cdot \text{l}^{-1}$). Mleko to cechuje się w porównaniu do mleka krów ras PHF, SM i RP wyższą zawartością magnezu ($131,9 \text{ mg} \cdot \text{kg}^{-1}$) i sodu ($651,5 \text{ mg} \cdot \text{kg}^{-1}$). Ze względu na to, iż podobnie jak u krów rasy polskiej czerwonej, u krów białogrzbietych, stwierdzono stosunkowo wysoką frekwencję wariantu B κ -kazeiny (0,43) odpowiadającego za produkcję mleka o wyższej zawartości białka i suchej masy, mleko tej rasy charakteryzuje się korzystnymi parametrami technologicznymi do produkcji serów twardych. Badania Litwińczuka i in. (2016) wykazały natomiast, iż mleko rasy białogrzbietej w porównaniu do innych ras (RP, SM, PHF) charakteryzuje się największym wzrostem zawartości kazeiny w kolejnych laktacjach. Jednak w porównaniu do krów ras RP, ZB i SM ma nieco gorszy czas koagulacji.

Od 2021 roku Instytut Zootechniki PIB wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

Konieczność ochrony bydła rasy białogrzbietej wynika z:

- bardzo niskiej liczebności populacji stwarzającej zagrożenie wyginięciem,
- występowania u tej rasy odmiennych cech fenotypowych i genetycznych, co potwierdzają prowadzone badania nad rasą,

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

- posiadania specyficznych cech zarówno u zwierząt tej rasy jak i wytworzonych z niej produktów, które stanowią element tożsamości kulturowej hodowców zwłaszcza na północno wschodnich terenach kraju.

Hodowla bydła białogrzbietego daje możliwość utrzymania i funkcjonowania niewielkich obszarowo gospodarstw rodzinnych na terenach ONW.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie Zootechniki PIB opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków Polskich.

Szczegółowe informacje na temat szacowania statusu zagrożenia oraz jego aktualna wartość dla rasy dostępne są na stronie:

<http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>

4.1. Określenie wielkości populacji uczestniczącej w Programie (dane IZ PIB)

ROK	LICZBA STAD ocena mleczna / ocena mięsna	LICZBA KRÓW ocena mleczna / ocena mięsna
2004	2	33
2010	38	265
2020	55/8	670/69
2022	64/23	706/258

Dokładne dane liczbowe krów uczestniczących w programie ochrony w poszczególnych latach dostępne są na stronie: <http://bydlo.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/liczebnosci>

4.2. Liczba samic wpisanych do księgi hodowlanej (dane UP w Lublinie na koniec roku)

ROK	LICZBA STAD ocena mleczna / ocena mięsna	LICZBA KRÓW ocena mleczna / ocena mięsna
2004	6	40
2010	62	290
2020	108/16	694/95
2022	79/28	793/280

Status zagrożenia dla rasy BG = 1,0 (za 2021 r.)

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie **białogrzbietej** stwierdzono, że rasa ta jest zagrożona i wymaga dalszej ochrony.

5. Cele Programu

Program ochrony zasobów genetycznych ma na celu:

- 1) odtworzenie i zachowanie populacji dawnego bydła białogrzbietego,
- 2) dążenie do utrzymania jak największej zmienności genetycznej,
- 3) odtworzenie i stabilizację cech fenotypowych i genetycznych dawnego bydła białogrzbietego.

Prace hodowlane prowadzone są w kierunku odtworzenia i zachowania typowych cech funkcjonalnych tego bydła, takich jak: doskonałe przystosowanie do trudnych warunków środowiskowych, duża odporność i zdrowotność, bardzo dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu, przy jednoczesnej poprawie cech budowy (szczególnie nóg i wymienia) oraz wydajności i zawartości białka w mleku.

6. Wzorzec rasy

- 1) **wysokość w krzyżu:** pierwiastki 130-135 cm, krowy dorosłej 135-140, buhaja dorosłego ok. 145 cm;
- 2) **sylwetka:** kształt ciała zbliżony do prostokąta, buhaje – żebra długie, szeroko rozstawione i dobrze wysklepione;
- 3) **umięśnienie:** wypukłe;
- 4) **głowa i szyja:** głowa ciężka, skrzyniasta, oczodoły o wysklepionym obramowaniu, szyja długa z wyraźnym podgardlem;
- 5) **barki:** dobrze umięśnione, dobrze przylegające łopatki, wyrostki grzbietowe kręgosłupa lekko wystające ponad łopatki;
- 6) **klatka piersiowa:** dobrze wysklepiona, nieco szersza w części tylnej, żebra szeroko rozstawione, kości żeber zaokrąglone długie, połączone łagodnie z łopatkami;
- 7) **brzuch:** głęboki i pojemny;
- 8) **grzbiet:** szeroki i prosty, prosta i szeroka partia lędźwiowa, umięśnienie dobrze zaznaczone;
- 9) **zad:** lekko nachylony, długi, szeroki, dobrze umięśniony, profile mięśni, zwłaszcza udowych wypukłe, prosta nasada ogona;
- 10) **nogi:** kończyny krótkie, silne i prawidłowo ustawione, o silnej kości i wyrazistych stawach, prawidłowy kąt stawu skokowego i pięcinowego, wysoka piętka racicy, racica lekko rozwarta;
- 11) **wymię:** pojemne, zawieszenie tylne wysokie i szerokie, zawieszenie przednie wyraźnie wysunięte do przodu, dobrze połączone z powłokami brzuszными, o cienkiej skórze delikatnie owłosionej z wyraźnie zaznaczonymi żyłami mlecznymi, równomiernie rozwiniętymi ćwiartkami, strzyki centralnie rozmieszczone na ćwiartkach, pionowo ustawione, cylindryczne; wymię czyste bez dodatkowych strzyków i przystrzyków;
- 12) **wygląd ogólny:** harmonijna, proporcjonalna budowa, u krów o nieco lepiej zaznaczonych cechach mlecznych, lecz równocześnie o dobrym umięśnieniu, u buhajów wykazująca cechy męskie, wigor, siłę; skóra średniej grubości, pokryta błyszczącą, jedwabistą sierścią, umięśnienie wypukłe, profile mięśni dobrze zaznaczone, drugorzędne cechy płciowe wyraźnie zaznaczone;
- 13) **umaszczenie:** niejednolite, czarne, rzadziej czerwone z białym pasem na grzbiecie, wąskim na kłębie i rozszerzającym się ku zadowi; brzeg barwnego obrzeżenia nieregularny,

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

„poszarpany”, brzuch i wewnętrzna strona nóg często łaciate lub mocno nakrapiane; na głowie przynajmniej czoło o umaszczeniu białym i koniecznie ciemna śluzawica. Niedopuszczalne umaszczenie jednolite całej głowy (biała, czarna lub czerwona);

14) **średnia wydajność mleczna:** wskazane byłoby, aby średnia wydajność mleczna populacji chronionej wynosiła 4–5 tys. kg za laktację, przy zawartości tłuszczu ok. 4,0% i białka ok. 3,4%.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony:

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy białogrzbietej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę rodowodu, eksterieru, wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena rodowodowa

Ocena rodowodu obejmuje następujące wymagania w stosunku do zwierząt:

- pochodzą po rodzicach urodzonych w Polsce,
- pochodzą po rodzicach wpisanych do księgi hodowlanej rasy białogrzbietej,
- pochodzą po rodzicach zakwalifikowanych do Programu ochrony i nie posiadających wspólnych przodków w pokoleniu dziadków, a w przypadku braku udokumentowanego pochodzenia odznaczają się odrębnością genetyczną potwierdzoną odpowiednimi badaniami (dotyczy to sztuk ze stad nigdy nie uczestniczących w programie ochrony do 15.05.2025 r. po tym terminie musi być potwierdzone pochodzenie co najmniej po ojcu z programu).

7.1.2 Ocena wartości użytkowej

7.1.2.1 Ocenie wartości użytkowej krów rasy białogrzbietej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mleka podlegają krowy, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona jest przez upoważniony podmiot (PFHBiPM) zgodnie z zapisami w programie hodowlanym dla tej rasy i obejmuje:

- 1) użytkowość mleczną określaną na podstawie próbnych udojów (zalecana metoda oceny AT4 lub A4),
- 2) użytkowość rozplodową,
- 3) ocenę typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia – dokonywaną na 10-15 sztukach po każdym buhaju zatwierdzonym do inseminacji,
- 4) ocenę cech funkcjonalnych;

Wyniki oceny są gromadzone w systemie teleinformatycznym PFHBiPM.

7.1.2.2 Ocena wartości użytkowej krów rasy białogrzbietej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mięsa w stadach objętych programem ochrony prowadzona jest przez upoważniony podmiot (PFHBiPM). Podlegają jej wszystkie krowy w stadzie, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona jest zgodnie z zapisami w programie hodowlanym dla tej rasy i obejmuje:

- 1) ocenę użytkowości rozplodowej,
- 2) ocenę stopnia umięśnienia,
- 3) ocenę tempa przyrostu masy ciała.

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

Wyniki oceny są gromadzone w systemie teleinformatycznym PFHBiPM.

Hodowca stosuje się dodatkowo do metodyki oceny Instytutu Zootechniki PIB stanowiącej załącznik do programu ochrony dla stad prowadzących taką ocenę.

Wybrany przez hodowcę zakres oceny użytkowej w danym stadzie nie może ulec zmianie przez cały okres realizacji programu ochrony.

Od lipca 2021 roku obowiązują limity krów kwalifikowanych do programu ochrony dla rasy białogrzbietej o typie użytkowym mięsno-mlecznym w zakresie cech produkcji mięsa na poziomie 35% wszystkich sztuk zakwalifikowanych do programu ochrony danej rasy w poprzednim roku.

7.1.3 Ocena wartości genetycznej

Ze względu na zbyt małą liczebność populacji ocena wartości genetycznej nie jest prowadzona dla rasy białogrzbietej.

7.1.4 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Na podstawie analizy rodowodu, wyników oceny wartości użytkowej, oceny typu i budowy dokonuje się wyboru zwierząt:

- na matki buhajów,
- na ojców buhajów.

Przy podejmowaniu decyzji o kojarzeniach indywidualnych:

- bierze się pod uwagę spokrewnienie kojarzonych zwierząt przestrzegając zasady braku wspólnych przodków w pokoleniu dziadków, a
- dla typowanych par rodzicielskich kolejnego pokolenia buhajów nie dopuszcza się spokrewnienia wyższego niż 12,5%.

Na matki buhajów wybierane są wyłącznie krowy użytkowane w kierunku produkcji mleka i powinny być wpisane do sekcji głównej księgi hodowlanej (dopuszczone są wyjątki dla krów wpisane do sekcji wstępnej ale odznaczających się szczególnymi cechami np. wyższą wydajnością tłuszczu). Ojcami buhajów mogą być tylko buhaje zakwalifikowane do udziału w programie ochrony.

Lista buhajów zakwalifikowanych do krycia krów objętych programem ochrony (inseminacja) jest dostępna na stronie internetowej Instytutu oraz na stronie internetowej podmiotu prowadzącego księgę. Hodowca, wybierając buhaja musi brać pod uwagę wszystkie warunki programu, gdyż ponosi pełną odpowiedzialność za kojarzenia w swoim stadzie.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

8.1 Zasady wyboru samicy

Do programu ochrony są kwalifikowane krowy rasy białogrzbietej wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, które są poddane ocenie wartości użytkowej prowadzonej zgodnie z obowiązującymi przepisami i spełniają następujące warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt. 6),
- 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,
- 3) są wpisane do księgi hodowlanej rasy białogrzbietej z wyjątkiem klasy niezgodnej fenotypowo,

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

- 4) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt. 7.1.1.
 - 5) mają pochodzenia potwierdzone badaniami (dla sztuk nowo kwalifikowanych od 2023 r):
 - a) analizą polimorfizmu pojedynczych nukleotydów (SNP) wykonane w Zakładzie Hodowli Bydła Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie we współpracy z Laboratorium Genomiki Zakładu Hodowli Bydła IZ-PIB w Krakowie lub Laboratorium Genetyki Bydła PFHBiPM w Parzniewie
- lub
- b) analizą polimorfizmu mikrosatelitarnego DNA wykonane w Laboratorium Genetyki Molekularnej Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie

Kwalifikacji matek buhajów dokonuje Koordynator programu ochrony z ramienia Instytutu Zootechniki PIB na podstawie listy krów wytypowanych przez prowadzącego księgę po uzyskaniu pozytywnej opinii Grupy Roboczej. Podstawą wyboru jest analiza rodowodu, wyniki oceny typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia i kalibru oraz wartość użytkowa. Pochodzenie wytypowanych matek jest potwierdzane badaniem DNA lub innych markerów genetycznych dokonanych przez uprawnione laboratorium. Wyniki badań są podawane w dokumentacji hodowlanej.

8.2 Zasady wyboru samców

8.2.1 W programie ochrony mogą być użytkowane buhaje rasy białogrzbietej wyłącznie hodowli krajowej oraz spełniające następujące warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt. 6),
 - 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,
 - 3) są wpisane do księgi hodowlanej rasy białogrzbietej z wyjątkiem klasy niezgodnej fenotypowo,
 - 4) w ocenie typu i budowy uzyskały ocenę minimum dość dobrą (75 pkt) a także charakteryzują się odpowiednim kalibrem i umięśnieniem,
 - 5) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt. 7.1.1
 - 6) mają pochodzenia potwierdzone badaniami:
 - a) analizą polimorfizmu pojedynczych nukleotydów (SNP) wykonane w Zakładzie Hodowli Bydła Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie we współpracy z Laboratorium Genomiki Zakładu Hodowli Bydła IZ-PIB w Krakowie lub w Laboratorium Genetyki Bydła PFHBiPM w Parzniewie
- i
- b) analizą polimorfizmu mikrosatelitarnego DNA wykonane w Laboratorium Genetyki Molekularnej Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie

8.2.1.1 Buhaj użytkowany do krycia naturalnego w stadzie zachowawczym:

- spełnia warunki określone w punkcie 8.2.1;
- kwalifikowany jest po uzyskaniu wpisu do księgi i zgłoszeniu przez hodowcę do Instytutu Zootechniki PIB (wraz z kopią dokumentów: zaświadczeniem potwierdzającym wpis do księgi, kartą oceny typu i budowy, doborem wykonanym przez doradcę hodowlanego UP w Lublinie programem określającym dobór buhaja do stada tego hodowcy i świadectwem zootechnicznym);

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

- użytkowany może być dopiero po uzyskaniu zgody Koordynatora IZ-PIB; jeśli buhaj spokrewniony jest z więcej niż z połową krów w danym stadzie Koordynator nie wyda takiej zgody, z wyjątkiem sytuacji, że jest drugi buhaj, który pasuje do tej połowy stada.
- jest przeznaczony do krycia naturalnego w konkretnym stadzie. Sprzedaż buhaja do innego stada wymaga uzyskania odrębnej zgody Koordynatora (kwalifikacji) na użytkowanie buhaja w stadzie, do którego został zakupiony. Zgoda Instytutu na użytkowanie buhaja obowiązuje tylko w stadzie hodowcy, który o nią wystąpił;
- użytkowany powinien być nie krócej niż 12 miesięcy i nie dłużej niż 24 miesiące, tak aby nie doszło do krycia w pokrewieństwie;
- użytkowany jest aktywnie tzn. po każdym żywym buhaju użytkowanym do rozrodu w danym stadzie musi urodzić się i być zarejestrowane w systemie teleinformatycznym PFHBiPM potomstwo spełniające wymagania programu ochrony,
- dopuszczony jest do krycia naturalnego w stadach o liczbie krów zależnie od prowadzonej oceny użytkowości:

- w ocenie mlecznej nie mniejszej niż 10 sztuk i nie większej niż 30 sztuk
- w ocenie mięsnej nie mniejszej niż 20 sztuk i nie większej niż 30 sztuk.

W przypadku stad o liczebności powyżej 30 sztuk wymagane jest posiadanie kolejnego buhaja ze zgodą Instytutu lub stosowanie inseminacji dla samic powyżej dopuszczalnego limitu lub samic spokrewnionych z buhajem.

Używanie buhaja do krycia naturalnego bez zgody Koordynatora będzie powodować rozwiązanie Umowy z Hodowcą o prowadzeniu programu ochrony.

8.2.1.2 Buhaj przeznaczony do pobrania nasienia:

- spełnia warunki określone w punkcie 8.2.1;
- pochodzi po matce wybranej na matkę buhajów;
- przeszedł pozytywnie ocenę selekcionera prowadzącego księgi ;
- nie był użytkowany wcześniej do rozrodu;
- został zakwalifikowany do pobrania nasienia przez specjalistę ds. hodowli podmiotu pobierającego materiał;
- został zbadany w okresie min. 30 dni przed przemieszczeniem do Stacji przez lekarza weterynarii i wydane zostało orzeczenie lekarsko-weterynaryjne, stwierdzające, że buhaj jest zdrowy i przydatny w rozrodzie;
- pochodzi ze stada wolnego od chorób zwalczanych z urzędu, zgodnie z aktualnym Rozporządzeniem MRiRW w sprawie szczegółowych wymagań weterynaryjnych mających zastosowanie do nasienia buhajów,
- został przemieszczony do Stacji, gdzie przebył wymaganą przepisami kwarantannę i został poddany dalszym badaniom określonym w aktualnym Rozporządzeniem MRiRW w sprawie szczegółowych wymagań weterynaryjnych mających zastosowanie do nasienia buhajów,
- został zakwalifikowany jako dawca minimum 600 porcji nasienia, które zostało przekazane do Krajowego Banku Materiału Biologicznego w Balicach wraz z przeniesieniem własności i zgodą Hodowcy na wykorzystanie materiału od buhaja dla celów szeroko pojmowanej ochrony danej rasy zachowawczej, co zostało potwierdzone umową o zdeponowaniu materiału w KBMB (KBMB MAA).

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

Po pobraniu materiału buhaj może wrócić do stada Hodowcy w celu użytkowania w kryciu naturalnym pod warunkiem uzyskania zgody Koordynatora odpowiedniego dla rasy lub zostać sprzedany do krycia naturalnego w innym stadzie, gdzie musi uzyskać zgodę Koordynatora.

8.3 Weryfikacja pochodzenia zwierząt w oparciu o badania DNA

Wszystkie nowe sztuki zgłaszane do programu ochrony od 2023 r. muszą mieć potwierdzone obustronne pochodzenie. W wyjątkowych przypadkach (brak materiału do badań od matki) dopuszcza się jednostronne potwierdzenie pochodzenia tylko po ojcu. Stwierdzenie niezgodności pochodzenia po wskazanym ojcu i określenie innego ojca lub brak możliwości ustalenia ojca, będzie powodowało niespełnianie wymagań programu i będzie stanowiło podstawę do wykluczenia sztuki z programu ochrony lub odmowy kwalifikacji nowej sztuki.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Poza ochroną metodami *in situ* w ramach realizacji programów ochrony zasobów genetycznych w gospodarstwach, stosuje się również ochronę *ex situ* poprzez zachowanie materiału genetycznego, które jest obecnie uważane za bardzo ważne narzędzie zapobiegające nieodwracalnej utracie ras lub genów. Ochrona *ex situ* bydła prowadzona jest od szeregu lat jako kriokonserwacja nasienia.

9.1 Zakres kriokonserwacji

Od każdego buhaja zakwalifikowanego do udziału w programie ochrony dawca nasienia wskazane jest pobranie i zamrożenie minimum 600 porcji nasienia stanowiącego tzw. rezerwę genetyczną oraz odpowiedniej ilości porcji nasienia niezbędnej do realizacji programu ochrony i ewentualnego udostępnienia poza program (na podstawie Umowy pomiędzy Hodowcą buhaja a Stacją). Nasienie stanowiące rezerwę genetyczną powinno być zdeponowane w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych Instytutu Zootechniki PIB w Balicach, a ze względów bezpieczeństwa kolekcja dublowana jest w MCB Krasne – Oddział Nowy Sącz. Nie dotyczy to buhajów zakwalifikowanych do krycia naturalnego. W miarę możliwości, od wybitnych sztuk wytypowanych przez prowadzącego księgę w porozumieniu z Koordynatorem odpowiedzialnym za rasę będą pobierane i zamrażane komórki jajowe i zarodki. Materiał biologiczny stanowiący rezerwową pulę genów będzie deponowany w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych Instytutu Zootechniki PIB w Balicach.

9.2 Sposób wykorzystania materiału

Nasienie buhajów w ilości niezbędnej do realizacji programu oraz do utworzenia tzw. rezerwy genetycznej jest pobierane, przechowywane i rozprowadzane przez podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w uzgodnieniu z prowadzącym księgę oraz koordynatorem programu ochrony z ramienia Instytutem Zootechniki.

Dopuszcza się użycie nasienia buhajów rasy białogrzbietej do nasieniowania krów tej rasy w stadach nie objętych programem pod warunkiem, że nie wpłynie to na prawidłowość rozrodu w populacji chronionej oraz pozwala na to pula zgromadzonego nasienia.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

Optymalny wiek krycia jałówek to 14–16 miesiąc ich życia. Nie będą przyjmowane do programu krowy kryte wcześniej niż w wieku 13 miesięcy. W przypadku zgłoszenia do programu pierwiastki, której wycielenie zakończyło się poronieniem, wymagane jest dostarczenie świadectwa krycia, z którego pochodziła ta ciąża.

W przypadku zgłoszenia do programu sztuki, która po raz pierwszy wycieliła się po 36. miesiącu życia, wymagane jest pisemne uzasadnienie tak późnego wycielenia.

Wszystkie nowe sztuki hodowlane kwalifikowane do programu ochrony od 2023 r. muszą mieć potwierdzone obustronne pochodzenie. W wyjątkowych sytuacjach - tylko po ojcu.

Hodowca zobowiązany jest do posiadania „Karty jałówki-krowy” w formie papierowej dla każdej sztuki programowej płci żeńskiej, wydanej przez podmiot prowadzący ocenę użytkowości (PFHBiPM) – w stadach w ocenie użytkowości mięsnej po wprowadzeniu takiej możliwości lub stałego dostępu do internetowego programu zarządzania stadem Stado OnLine (SOL).

Hodowca zobowiązany jest do rejestrowania wszystkich urodzonych cieląt i podawania ich numerów zootechnikowi prowadzącemu ocenę, aby zarówno jałoweczki, jak i byczki były odnotowane w systemie teleinformatycznym PFHBiPM.

Maksymalny okres międzywycieleniowy nie może być dłuższy niż 18 miesięcy.

Wstępnej kwalifikacji do udziału w programie podlegają również jałówki cielne i pozostała młodzież żeńska, przeznaczone na remont stada. Jałówki, które uzyskają wstępną kwalifikację, będą mogły wejść do programu po potwierdzeniu pochodzenia, wpisie do księgi hodowlanej (z wyjątkiem klasy niezgodnej fenotypowo), wycieleniu i objęciu oceną wartości użytkowej w miejsce zwierząt wybrakowanych lub na rozbudowę stada. W stadach objętych programem ochrony dłużej niż rok wstępną kwalifikację mogą uzyskać tylko jałówki pochodzące po rodzicach objętych programem. Na Wykaz sztuk remontowych powinny być wpisywane również wycofane ze stada podstawowego krowy, które nadal przebywają w gospodarstwie i mogą być użyte na zastępstwo po spełnieniu wszystkich aktualnych wymagań programu ochrony.

Wstępnej kwalifikacji do udziału w programie podlegają również buhajki urodzone po buhajach dopuszczonych przez Koordynatora do krycia naturalnego w danym stadzie oraz buhajki urodzone z planowanych kojarzeń krów wybranych na matki buhajów.

Buhajki wstępnie zakwalifikowane będą mogły wejść do programu ochrony po spełnieniu wszystkich aktualnych wymagań programu ochrony oraz uzyskania zgody koordynatora w miejsce wybrakowanych zwierząt przy zachowaniu właściwego stosunku samców do samic, pod warunkiem odpowiedniego dobrania buhaja do danego stada (brak wzrostu inbredu).

Wszystkie nowe sztuki zgłaszane do programu ochrony od 2023 r. i muszą mieć potwierdzone obustronne pochodzenie. W uzasadnionych przypadkach - tylko po ojcu.

Liczebność stada krów zgłaszanego do programu ochrony nie może być mniejsza niż 4 i większa niż 100 sztuk. W szczególnych przypadkach, gdy liczebność będzie niższa niż wymagana, koordynator na prośbę hodowcy wydaje pisemną decyzję o wstrzymaniu rozwiązania umowy do czasu uzupełnienia liczebności stada.

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

Zwierzęta objęte programem ochrony muszą być utrzymywane zgodnie z obowiązującymi przepisami o dobrostanie zwierząt. Zaleca się utrzymanie pastwiskowe w sezonie letnim.

Ostatecznej kwalifikacji nowych stad i zwierząt oraz kontynuujących uczestnictwo w programie, zgodnie z obowiązującą procedurą, dokonuje koordynator IZ-PIB na podstawie dokumentów przesłanych przez hodowcę.

W sytuacjach spornych decyzję o kwalifikacji zwierząt do programu ochrony podejmuje Grupa Robocza na wniosek koordynatora.

Wykazy zwierząt zakwalifikowanych do udziału w programie są przekazywane do prowadzącego księgę, podmiotu upoważnionego do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła oraz do stacji unasienniania.

Program realizowany jest wspólnie przez:

- a) hodowcę – właściciela stada bydła białogrzbiatego,
- b) Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie – podmiot prowadzący księgę dla bydła rasy białogrzbietej,
- c) Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, koordynujący działania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich,
- d) Polską Federację Hodowców Bydła i Producentów Mleka – podmiot prowadzący ocenę wartości użytkowej,
- e) MCB Krasne - podmiot prowadzący działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia.

Zasady wzajemnej współpracy pomiędzy Instytutem a Uniwersytetem Przyrodniczym, Instytutem a PFHBiPM oraz Instytutem a MCB w Krasnem określają zawarte porozumienia.

Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne, a jego zasady określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą – właścicielem stada a Instytutem Zootechniki PIB. Niniejszy program ochrony jest integralną częścią umowy, której postanowień hodowca zobowiązuje się bezwzględnie przestrzegać. Zawarte dotychczas Umowy nie tracą ważności a hodowcy muszą realizować aktualny program.

W przypadku naruszenia zasad zawartych w programie ochrony stwierdzonego podczas kwalifikacji, w tym np. używania w rozrodzie buhaja niedopuszczonego do udziału w programie lub nie realizowanie Metodyki Instytutu w stadach objętych oceną mięsną, Koordynator za pierwszym razem udziela pisemnego upomnienia hodowcy, natomiast w przypadku rażącego naruszenia zasad lub kontynuacji naruszania zasad programu, rozwiązuje umowę z hodowcą w trybie natychmiastowym. Hodowcy przysługuje odwołanie się od decyzji w terminie 14 dni od dnia jej otrzymania.

Dla rozwoju hodowli bydła białogrzbiatego realizatorzy programu będą prowadzić działania w kierunku promocji jego unikalnych walorów oraz przydatności do pielęgnacji krajobrazu na obszarach chronionych. Przede wszystkim będzie zalecane utrzymywanie bydła białogrzbiatego w gospodarstwach ekologicznych i agroturystycznych oraz na obszarach chronionego krajobrazu, gdzie mamy do czynienia z rozwojem turystyki.

Podmioty zaangażowane w realizację Programu będą zabiegały o pozyskanie środków finansowych na jego realizację z dostępnych programów rządowych, środków unijnych, projektów badawczych placówek naukowych oraz ze źródeł pozarządowych.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy białogrzbietej sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez podmiot prowadzący księgi oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

12. Piśmiennictwo

1. IZ PIB. Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy białogrzbietej. Załącznik nr 3 do Zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 21/19 z dnia 18 marca 2019 r.
2. IZ PIB. Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy białogrzbietej. Załącznik nr 3 do Zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 10/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.
3. PFHBiPM (2022) Ocena i hodowla bydła mlecznego za rok 2021.
4. Polak G., Krupiński J., Martyniuk E., Calik J., Kawęcka A., Krawczyk J., Majewska A., Sikora J., Sosin-Bzducha E., Szyndler-Nędza M., Tomczyk-Wrona I. (2020). The risk status of polish local breeds under conservation programmes - new approach. *Annals of Animal Science*, Vol. 21, No. 1: 125–140.
5. Ustawa z dnia 10 grudnia 2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. z 2021, poz. 36).

Autorzy programu ochrony

prof. dr hab. Zygmunt Litwińczuk

dr hab. Witold Chabuz

dr inż. Anna Majewska

Program został opracowany we współpracy z Uniwersytetem Przyrodniczym w Lublinie.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła, zaakceptowany przez Przewodniczącą Zespołu Koordynacyjnego oraz przyjęty przez Dyrektora Instytutu Zootechniki-Państwowego Instytutu Badawczego.

*Wprowadzono Zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
- Państwowego Instytutu Badawczego
nr 21/23 z dnia 15 marca 2023 r.*

DYREKTOR

dr Krzysztof Duda

**METODYKA OCENY ORAZ ZALECENIA I WYMOGI DLA STAD
UTRZYMUJĄCYCH RASĘ POLSKĄ CZERWONĄ / BIAŁOGRZBIETĄ SYSTEMEM
KRÓW MAMEK WYMAGANA PRZEZ INSTYTUT ZOOTECHNIKI PIB**

I. Ocena

Zakres czynności hodowcy w ramach oceny:

1. Pomiary masy ciała:

a) cielę żywo urodzone

- urodzeniowa, wykonana do 48 godz. od urodzenia,
- w wieku ok. 210 dni (odsadzenie jałoweczki), ok 165 dni (odsadzenie byczków) – zachowując przedział wiekowy 165-255 dnia życia,
- w dniu wyjścia na pastwisko i powrotu po sezonie pastwiskowym,
- jałówek/buhajków w dniu sprzedaży (jednak nie wcześniej niż w wieku 7 miesięcy dla jałówek i w wieku 5,5 – 6 miesięcy dla byczków),

b) jałówka i krowa hodowlana

- dla jałówki przy pierwszym kryciu,
- pierwiastki po 1-szym wycieleniu (max. do 30 dni od porodu),
- dla krów i jałówek w dniu wyjścia na pastwisko i powrotu po sezonie pastwiskowym,
- krowy po każdym wycieleniu (max. do 30 dni od porodu),
- krowy w dniu sprzedaży

c) buhaj hodowlany lub opas

- buhaja rozplodowego (hodowlanego) w wieku 1 roku i przy wpisie do księgi hodowlanej (chyba że terminy te są zbliżone a różnica jest nie dłuższa niż 14 dni) i w dniu sprzedaży.
- opasa w wieku 1 roku i w dniu sprzedaży

2. Pomiary obwodu klatki piersiowej (OKLP) wykonywane **przy każdym ważeniu** krowy, jałówki, cielęcia, buhaja lub opasa (pomiar prowadzone są w celu weryfikacji przeprowadzanych ważeń).
3. Pomiar wysokości w kłębie i w krzyżu wykonywane **przy każdym ważeniu** krowy, jałówki, cielęcia, buhaja lub opasa (pomiar prowadzone są w celu weryfikacji przeprowadzanych ważeń).
4. Pomiar obwodu nadpęcia prawej lub lewej **przedniej** nogi (zawsze tej samej) – wykonany w dniu odsadzenia cielęcia i przy każdym ważeniu jałówki, krowy i buhaja hodowlanego w wieku 1 roku i przy wpisie do księgi hodowlanej.
5. Prowadzenie karty pomiarowej dla każdej sztuki:
 - zapisywanie wykonanych pomiarów mas ciała, OKLP, wysokości w kłębie i w krzyżu oraz obwodu nadpęcia **wraz z datą wykonania pomiaru**

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

- daty pokrycia lub inseminacji lub terminu przebywania buhaja w stadzie, w przypadku krycia haremowego wraz z nazwą i numerem buhaja
- daty wycielenia lub poronienia
- numer urodzonego cielęcia, jego płeć i nazwę oraz żywotność
- rodzaj porodu
 - ✓ łatwy odbyty siłami natury
 - ✓ odbyty z pomocą człowieka lub środków mech.
 - ✓ skomplikowany, z interwencją lek. wet.
 - ✓ bardzo trudny zakończony uszkodzeniem krowy lub cielęcia, ewentualnie cesarskie cięcie
- datę i przyczynę ubycia każdego zwierzęcia
- daty i przyczynę wizyty lekarza weterynarii
- ocena instynktu macierzyńskiego krowy
 - ✓ silny
 - ✓ umiarkowany
 - ✓ słaby
- ocena temperamentu krowy
 - ✓ spokojny
 - ✓ nerwowy
 - ✓ złośliwy

Zakres czynności pracownika PFHBiPM – zgodny z Metodką oceny PFHBiPM

II. Zalecenia:

1. Zaleca się, aby w przypadku stad użytkowanych w kierunku mięsnym termin wycieleń krów przypadał na miesiące wczesno wiosenne tak, aby odsadzenie potomstwa następowało w miesiącach jesiennych, po zakończeniu okresu pastwiskowego.
2. Zaleca się, aby cielęta z matkami utrzymywane były na pastwisku.
3. W przypadku, gdy mleczność matki jest zbyt duża na jedno ciele zaleca się dostawienie drugiego cielęcia. Fakt taki należy zgłosić przy ocenie i zapisać w prowadzonej dokumentacji (data urodzenia i dostawienia, waga początkowa, rasa, płeć). Ciele takie podlega wszystkim wymaganiom ważeń i pomiarom jak pozostałe cielęta).
4. Dopuszcza się stosowanie żywego rozplodnika w stadzie, przy czym buhaj przeznaczony do krycia naturalnego musi spełniać wszystkie wymagania programu hodowlanego i ochrony a także posiadać zgodę Instytutu na krycie w danym stadzie.
5. W przypadku poronienia rozpoczynającego laktację lub urodzenia martwego lub padnięcia cielęcia wskazane jest dostawienie innego cielęcia (może być innej rasy) z odpowiednimi zapisami w dokumentacji stada (patrz pkt 3)

III. Wymogi:

1. Hodowca powinien posiadać sprzęt niezbędny do prowadzenia pomiarów lub też mieć do niego dostęp, czyli:

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

- wagę zgodną z wymogami PFHBiPM
 - taśmę pomiarową miękką długości nie mniejszej niż 2,5 m.
 - laskę zoometryczną do pomiarów wysokości w kłębie i w krzyżu
2. Masa ciała przy pierwszym pokryciu powinna wynosić nie mniej niż 3/4 masy ciała dorosłej sztuki (tj. ok 375 kg).
 3. Wiek przy pierwszym zacieleniu nie powinien być niższy niż 14 miesięcy.
 4. Odchów cieląt odbywa się przy matce i prowadzony jest przez 5,5-7 miesięcy (patrz Ocena – odsadzenie).
 5. Maksymalny okres międzywycieleniowy nie może wynosić więcej niż 18 miesięcy.
 6. Wszystkie cielęta pozostawione do dalszej hodowli muszą mieć potwierdzone **obustronne** pochodzenie wykonane dopuszczonymi metodami.

IV. Zasady ogólne:

1. Hodowca deklaruje w jakim kierunku użytkowane będzie stado. Jedno stado może być użytkowane tylko w jednym kierunku (jeden rodzaj kontroli użytkowości). Hodowca chcąc utrzymywać dwa stada z różnym kierunkiem użytkowania (jedno w kierunku mlecznym, drugie w kierunku mięsnym) musi mieć dwie umowy z PFHBiPM.
2. Matki zadeklarowane przez Hodowcę jako zwierzęta użytkowane w kierunku mięsnym nie mogą zostać ponownie włączone pod ocenę użytkowości mlecznej (w **wyjątkowych sytuacjach** i po pisemnym uzasadnieniu hodowcy może być wyrażona przez IZ zgoda na zmianę kierunku użytkowania krowy).
Córki krow z oceny mięsnej będą mogły wchodzić pod kontrolę użytkowości mlecznej w stadzie, które podlega takiej ocenie po pierwszym wycieleniu.
3. **Hodowca, co roku, wraz z Oświadczeniem – Wykazem zwierząt zobowiązany jest przysyłać karty pomiarowe zwierząt za rok poprzedzający kwalifikację.**
4. Hodowca posiadający dwa stada o różnej ocenie musi do Instytutu składać dwa Oświadczenia – Wykazy zwierząt.
5. Powiększanie stad może odbywać się tylko na bazie sztuk z własnego chowu lub innego stada w użytkowości mięsnej.
6. Rasy zachowawcze bydła są w **typie dwukierunkowego** użytkowania (mięsno-mleczny) a **kierunek użytkowy: mleczny lub mięsny** (zależnie od prowadzonej oceny) i tak należy rejestrować sztuki w Agencji.

V. Program ochrony:

Realizacja programu ochrony jest podstawą do ubiegania się o płatność rolno-środowiskowo-klimatyczną w ramach **PROW 2014-2020 lub Planu Strategicznego WPR 2023-2027**.

Hodowca zobowiązany jest do pełnej realizacji programu ochrony.

Powtarzające się **błędy** lub odstępstwa od realizacji programu ochrony, w tym **niestosowanie się do metodyki oceny**, równoznaczne jest z usunięciem Hodowcy z programu ochrony i koniecznością zwrotu płatności otrzymanych w ramach PROW 2014-2020 lub Planu Strategicznego WPR 2023-2027 .

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY BIAŁOGRZBIETEJ*

Objaśnienie do wykonywanych pomiarów:

Ważenie – waga musi stać na płaskim równym podłożu a zwierzęta muszą stać na niej stabilnie.

Wysokość w krzyżu – wykonujemy laską zoometryczną na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku) na środkowej linii łączącej oba wyrostki biodrowe.

Wysokość w kłębie – wykonujemy laską zoometryczną na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku), na najwyższym punkcie kłębu, tak aby z przednimi nogami był utrzymany pion.

Obwód klatki piersiowej – wykonujemy miękką taśmą pomiarową o długości nie mniejszej niż 2,5 metra, na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku), taśmę przykładamy tuż za łopatkami.

Obwód nadpęcia - wykonujemy miękką taśmą pomiarową o długości nie mniejszej niż 2,5 metra, na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku), taśmę przykładamy w najcieńszym miejscu nadpęcia przedniego.

Rysunek krowy z Internetu.

